

GYOMOK A CSERES HEGYSÉGBEN (CEROVÁ VRCHOVINA)

Balázs Pál

*Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Biológia Tanszék,
Bratislavská cesta 3322, 94501 Komárno, Szlovákia
e-mail: balazsp@ujv.sk*

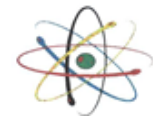
A gyomok megjelenése spontán kiválogatódási folyamat eredménye. A romterületek az emberi civilizáció „termékei”. A felhalmozott antropogén anyag, amilyenek a szemét, bontási anyagok, egyéb hulladék, „beborításában” speciális igényű fajok vesznek részt. Elsőként egyéves, majd két- és többéves fajok dolgozzák fel a rendelkezésükre álló tápanyagokat. Gyakoriak ilyen helyeken pl. a nagy csalán (*Urtica dioica*), fekete üröm (*Artemisia vulgaris*), vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*).

Az évente ismétlődő talajművelés a szántóföldi gazdálkodással járó, a növényzetet pionír állapotban tartó emberi hatás. A talajművelés módja függvényében alakul a szántóföldi gyomok megjelenése, elterjedése. A nagytáblás, vegyszeres gazdálkodás bevezetése és elterjedése előtt, különösen a szántók szegélyében nagy fajszámban jutottak élettérhez. Napjainkra több fajuk, amilyenek pl. a konkoly (*Agrostemma githago*), nyári hérics (*Adonis aestivalis*), a kandilla (*Nigella arvensis*), ritkává, létükben veszélyeztetetté vált. Az útszéli taposott gyomnövényzet a taposás roncsoló hatásának ellenállni tudó növényfajokból alakul, amilyenek pl. a nagy útifű (*Plantago major*), madárkeserűfű (*Polygonum aviculare*), angolperje (*Lolium perenne*). A műutak és vasutak töltéseiben, szélein megjelenő fajok pl. a közönséges kígyószisz (*Echium vulgare*), vadrezeda (*Reseda luteola*), nád (*Phragmites australis*). A flóra alakulására nagy hatással vannak az özönnövények, melyek nagy területekre behatolva, még a természetközeli növényzetbe is beépülve, kiszorítják az őshonos, sokszor ritka fajokat. Jelentős teret nyernek a gyomosodott területeken is. Nagyon elterjedtek pl. a japán keserűfű (*Fallopia japonica*), parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia*), szíriai selyemkóró (*Asclepias syriaca*).

Kulcsszavak: Cseres hegység (Cerová vrchovina), emberi tevékenység, gyomnövények

Abstract

The appearance of weeds is a result of spontaneous selection process. Human-disturbed areas are the „products” of the human civilisation. The accumulated anthropogenic materials such as rubbish, demolition materials, and the other wastes are „covered” by plants with specific needs. Nutrients are processed first by „one-year” species, then by „two-year” and multiannual species. Species like e.g. *Urtica dioica*, *Artemisia vulgaris*, *Chelidonium majus* are common in such places. The annually recurring tilling associated to arable farming is human impact which holds the vegetation in pioneer condition. The spread and appearance of arable weeds is associated to methods of tillage. Before the introduction and spread of the „great board”, chemical farming, there was a large number of species mainly on the edge of arable lands. Nowadays most of these species are rare and endangered in their existence, such as e.g. *Agrostemma githago*, *Adonis aestivalis*, *Nigella arvensis*.

The wayside trod weed is formed from these species which can resist to destructive effects of treading, such as e.g. *Plantago major*, *Polygonum aviculare*, *Lolium perenne*. Species which appearing on the breaks and edges of roads and railroads such as e.g. *Echium vulgare*, *Reseda luteola*, *Phragmites australis*. The fiush-plants which are invading large areas has a great influence on a morphosis of the flora, because they build in to the natural environment and displace the native, often rare species. They gain significant space in the weed coverage areas too. Very prevalent species are e.g. *Fallopia japonica*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Asclepias syriaca*.

Keywords: Cseres hegység, highlands (Cerová vrchovina highlands), human activity, weeds

Bevezetés

A gyomok megjelenése spontán kiválogatódási folyamat eredménye. Az emberi tevékenységet követő, ebből profitáló fajok képesek „domesztifikálódni”. Az ember, ismétlődő rendszeres tevékenysége, hasonlóan a felhalmozott antropogén anyag ásványi anyagainak újra természetes körforgásba juttatásához, speciális igényű, az emberi civilizációhoz többé-kevésbé kötődő növényfajok megjelenését és meghonosodását eredményezi.

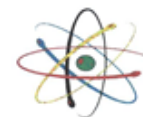
Módszer és cél

A gyomokra vonatkozó legtöbb adat más célú botanikai felmérések eredménye. A természetvédelmi célú florisztikai felmérések, melyeket a vizsgált területen az 1990-es években, mint természetvédelmi alkalmazott rendszeresen, majd más, egyetemi munkahelyre lépésem után, alkalomadtán folytattam, adják az alapját az alább közölteknek. Az általános ismertetés mellett, szeretnék rámutatni egyes eltűnőben levő gyomokra, melyek a már meglévő természetvédelmi veszélyeztetettségi státuszuk mellett, idővel, védettségi státuszra is jogosultakká válhatnak.

A Cseres hegység gyomnövényeiről

A vizsgált terület gyomflórájára vonatkozó részletes adatok az 1960-as években Holub és Moravec (1965) és Hendrych (1967) által publikált flóraművekből vonhatók ki. A két alapmű adatait munkájába átvette és, elsősorban a magyarországi részre vonatkozóan, új gyomok megjelenési adataival is kiegészítette Csiky (2004). A gyomokra és gyomnövényzetre vonatkozó ismertetést is tartalmaz Csiky et al. (2007) munkája.

A romterületeket az emberi civilizáció hozza létre és tartja fenn. Az emberi tevékenység hulladék anyagait az ásványi anyagokban feldúsult környezetet elviselni tudó fajok hasznosítják. Az egyévesek közé tartoznak egyes rozsnok (*Bromus*) fajok, amilyenek a meddő és a fedélrozsnok (*Bromus sterilis*, *B. tectorum*), a csillagpázsit (*Cynodon dactylon*), az egérárpa (*Hordeum murinum*), a keszegsaláta (*Lactuca serriola*), a papsajtmályva (*Malva neglecta*), az iva (*Iva xanthifolia*), a bojtörján szerbtövis (*Xanthium strumarium*). A két- és többévesek közül elsősorban a romtalajokhoz alkalmazkodottak közé tartoznak pl. a fekete üröm (*Artemisia vulgaris*), a lándzsás aszat (*Cirsium vulgare*), a pókhálós és közönséges bojtörján (*Arctium tomentosum*, *A. lappa*), a réti lórom (*Rumex obtusifolius*), a szamárbogáncs (*Onopordum acanthium*).

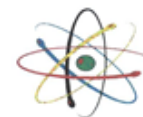
Az említettekén kívül, ilyen élőhelyeken is megtalálják életfeltételeiket a nagy csalán (*Urtica dioica*), a vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*), a csattanó maszlag (*Datura stramonium*), a vadrezeda (*Reseda lutea*), a szürös gyöngyajak (*Leonurus cardiaca*), a gilisztaűző varádics (*Tanacetum vulgare*), a molyhos ökörfarkkóró (*Verbascum thapsus*).

Az emberi hasznosítás periferiájára került helyeken jelennek és erősödnek meg sok esetben egyes özönnövények populációi, amilyenek a japán keserűfű (*Fallopia japonica*), az óriás és a hibrid japán keserűfű (*Fallopia sachalinensis*, *F.x bohemica*), a bíbor nebáncsvirág (*Impatiens glandulifera*) és a süntök (*Echinocystis lobata*), és így válnak sok helyen kiirthatatlanokká.

Az évente ismétlődő talajművelés a szántóföldi gazdálkodással járó, a növényzetet pionír állapotban tartó emberi hatás. A talajművelés módja függvényében alakul a szántóföldi gyomok megjelenése, elterjedése, gyomtársulásokban való szerepvállalása. A nagytáblás, vegyszeres gazdálkodás bevezetése és elterjedése előtt, különösen a szántók szegélyében nagy fajszámban jutottak élettérhez a szegetalis gyomfajok. Ezt az életteret a 20. század második és utolsó harmadában bekövetkezett gazdaságpolitikai változások, a gazdálkodás gépesítése és a természet kemizálása jelentősen megváltoztatták, átalakították.

A vizsgált terület jelenkori legfontosabb szántóföldi termesztésű kultúrnövényei a búza (*Triticum aestivum*), a kukorica (*Zea mays*), az árpa (*Hordeum vulgare*), az olajrepcé (*Brassica napus*), a napraforgó (*Helianthus annuus*). Kisebb vetésterületen termesztettek még a burgonya (*Solanum tuberosum*), a zöldségfélék közül a paprika (*Capsicum annum*), a paradicsom (*Lycopersicon esculenta*), a fejeskáposzta (*Brassica oleracea* convar. *capitata*). Néhány esetben a hibrid eredetű Triticale (*Triticum x Secale*) termesztésével is próbálkoztak a gazdálkodó szervezetek. A közelmúltig a dohány (*Nicotiana tabacum*) termesztése is jelentősnek volt mondható, mely azonban mára kiszorult. Más növények szántóföldi termesztése területileg alárendelt.

A felsorolt kultúrfajok és azok aktuálisan termesztett fajtái igényeinek alárendelve történik a talajművelés, ami magával hozza a kapcsolódó gyomok megjelenésének és elterjedésének lehetőségét is. Az agrotechnikának és vegyszerhasználatnak függvényében a kalászosok tábláiban és azok szélein tömegesen jelenhetnek meg a vegyszeres kezelésnek és a gépesített talajművelésnek ellenálló gyomok, amilyenek pl. a pipacs (*Papaver rhoeas*), a tarlóvirág (*Stachys annua*), a vadrepcé (*Sinapis arvensis*). Gyérülőben van a szarkaláb (*Consolida regalis*), a búzavirág (*Centaurea cyanea*), meggyérült a nyári hérics (*Adonis aestivalis*), az 1990-es évek közepén láttam utoljára konkolyt (*Agrostemma githago*) Triticale tábla szegélyében. A napraforgó és kukoricatáblákban gyakori, tömeges lehet a közönséges kakaslábű (*Echinochloa crus-galli*), a baracklevelű és lapulevelű keserűfű (*Persicaria maculosa*, *P. lapathifolium*). Úgy a kalászosok tarlóján, mint a kapáskultúrákban tömeges lehet a fakó és zöldes muhar (*Setaria pumila*, *S. viridis*), erőteljesen terjed az allergén parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia*), megjelenhet a csattanó maszlag (*Datura stramonium*) és a szíriai selyemkóró (*Asclepias syriaca*) is. A szántókról, a vegyszerhasználat következtében a mezsgyékre szorult a kandilla (*Nigella arvensis*), bolygatott száraz gyepekbe az ördögbockor (*Caucalis platycarpos*) és a kalincaínfű (*Ajuga chamaeptytis*).

További, a szántóterületekhez köthető, kisebb nagyobb gyakorisággal előforduló növények közé tartoznak pl. a vetési boglárka (*Ranunculus arvensis*), a borzas és a gumós lednek (*Lathyrus hirsutus*, *L. odoratus*), a közönséges szélfü (*Apera spica-venti*), a sebforrasztófü (*Descurainia sophia*), a természetett köles (*Panicum miliaceum*), a varjúmák (*Hibiscus trionum*), a királydinnye (*Tribulus terrestris*), a pászortáska (*Capsella bursa-pastoris*) és más fajok.

Az emberi települések környékén emberi és állati taposás következtében speciális, a taposás roncsoló hatását tűrő fajok jelentek és honosodtak meg. Ilyen, taposást tűrő, ösvények, gyalogutak mentén előforduló, fajok pl. az angolperje (*Lolium perenne*), a madárkeserűfü (*Polygonum aviculare*), a nagy útifű (*Plantago major*), az egynyári perje (*Poa annua*), a fehér here (*Trifolium repens*).

Az aszfaltborítású műutak szélein, töltésein, a vasutak töltéseinek oldalain megtelepedő fajok közé tartoznak pl. az orvosi és a fehér somkóró (*Melilotus officinalis*, *M. albus*), a katángkóró (*Cychorium intybus*), a közönséges kigyószisz (*Echium vulgare*), a kanadai betyárkóró, (*Conyza canadensis*), a parlagi ligetszépe (*Oenothera biennis*), a vadrezeda (*Reseda lutea*), a fedélrozsok (*Bromus tectorum*), az egérárpa (*Hordeum murinum*), a csillagpázsit (*Cynodon dactylon*), a madárkeserűfü (*Polygonum aviculare*). A vasúti töltések mentén sok helyen állományalkotókká váltak a kanadai és magas aranyvessző (*Solidago canadensis*, *S. gigantea*), néhol a nád (*Phragmites australis*) populációi.

A „gyomosodás” új fejleménye az ún. özönnövények robbanásszerű elterjedése. A Szlovák köztársaság területén minden módon irtandók: a japán keserűfü az óriás és a hibrid japán keserűfü (*Fallopia japonica*, *F. sachalinensis*, *F.x bohémica*), a kanadai és magas aranyvessző (*Solidago canadense*, *S. gigantea*), a parlagfü (*Ambrosia artemisiifolia*), melyek jelentős állományokban vannak jelen a Cseres hegységben. Irtásuk eredményessége nem számottevő. Kisebbs állományokkal képviseltek a bíbor nebáncsvirág (*Impatiens glandulifera*), a szíriai selyemkóró (*Asclepias syriaca*) és a süntök (*Echinocystis lobata*).

Befejezés

A gyomnövények kutatása, populációik nagyságának egy adott területen belüli felmérése nem tartozik a preferált botanikai kutatási témák közé. Sok esetben a természetvédelmi területek neofiton özönnövények általi elgyomosodása veti fel a „Hogyan védjük (tovább)?” kérdését. Több archeofiton faj gyérülését, pl. a nyári hérics (*Adonis aestivalis*), eltűnését, pl. a konkoly (*Agrostemma githago*), legtöbbször csak tudomásul vesszük.

Felhasznált irodalom

1. Hendrych R., (1967): Ad floram regionis Filakoviensis in Slovakia addenda critica. Acta Universitatis Carolinae-Biologica 2. pp. 109-183.
2. Holub J., Moravec J., (1965): Floristische materiale aus dem Hügellande Filakovska hornatina (Südslowakei). Biologické práce SAV. Bratislava. 11 (6). pp. 1-90.
3. Csiky J., 2004: A Karancs, a Medves-vidék és a Cerová vrchovina (Nógrád-Gömöri bazaltvidék) flóra- és vegetációtérképezése. Pécs. 451 pp.
4. Csiky J., Balázs P., Hrivnák R., Rimóczi I., (2007): Növényvilág, növénytani értékek. In: A Karancs-Medves és a Cseres-hegység Tájvédelmi körzet (eds. Kiss G., Baráz Cs., Gaálóvá K., Judik B.) Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Eger. pp. 117-142.